

3. Historický exkurz: Od pomoci k podpoře

Až do konce 2. světové války převládal ze strany společnosti k osobám se zdravotním postižením dvojitý přístup: Prvním byl **přístup medicínský**, který se zaměřoval prvotně na zdravotní postižení jako na medicínský problém a až druhotně na osobu, která je jeho nositelem. Člověk se zdravotním postižením byl příjemcem péče, objektem, který byl léčen. V centru pozornosti stála jeho nemoc, kterou bylo třeba odstranit nebo alespoň zajistit, aby nedošlo k jejímu zhoršování. Druhý byl **přístup charitativní**, který se vyznačoval prokazováním milosrdenství či laskavostí osobám se zdravotním postižením.

Ačkoliv oba dva přístupy mají v historii své nezastupitelné místo a bez těchto přístupů by nebylo možné přežití osob se zdravotním postižením, s rozvojem lidských práv, které se začaly zejména po 2. světové válce čím dál silněji prosazovat, dochází k sice pozvolné, ale zato stále silící změně paradigmatu. Objekt se mění v subjekt; člověk s postižením již není příjemcem, objektem péče a dobrodiní, či invalidou a až v druhé řadě člověkem, ale je především na prvním místě člověkem a až druhotně zdravotně postiženým. Tak jako všem ostatním lidem mu náleží, a vždy náležela, lidská práva. Lidská práva jsou nezávislá na skutečnosti, zda je osobě se zdravotním postižením ostatní přirknou či udělí ostatní lidé – lidská práva jsou každému člověku daná bez rozdílu již od jeho narození (resp. i před narozením). Osoba se zdravotním postižením **má nárok** zapojit se do společnosti v maximální možné míře; ostatní osoby, které postižení nemají, jí neprokazují svou podporou v tomto snažení dobrodiní, nýbrž umožňují realizaci jejích lidských práv. Proto se již pozvolna přestává hovořit o invaliděch či zdravotně postižených osobách, ale začíná se hovořit o osobách se zdravotním postižením (kde slovo „se“ je velmi důležité); záměrem je zdůraznit, že na prvním místě je lidství, které je vlastní pouze lidem (osobám) a až na druhém místě je řečeno, že tyto osoby jsou nositeli zdravotního postižení.

Ve vztahu k osobám se zdravotním postižením začíná převládat tzv. **přístup sociální**, pro který je charakteristický důraz na co nejširší zapojení osob se zdravotním postižením do všech složek celospolečenského života. Na významu získává princip rovnosti příležitostí, tj. zajištění takové situace, aby všichni lidé měli možnost „stát na stejné startovní čáře“.

Pomoc se mění v **podporu**, respektive pomoc může být jednou z řady složek, ze kterých se podpora osobě se zdravotním postižením skládá. Úkolem společnosti již není zajistit přežití těchto osob, ale umožnit jim, aby v co nejvyšší možné míře mohlo docházet k naplňování jejich celkového potenciálu. Jak praví první věta prvního článku **Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948**: „*Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv.*“ Ne náhodou i první věta článku 1 **Listiny základních práv a svobod praví**: „*Lidé jsou si rovni v důstojnosti a právech.*“ Pokud jsou si tedy lidé rovni v právech, nemohou z podstaty věci jedni prokazovat laskavost druhým tím, že tolerují, že tito chtějí svá lidská práva realizovat. Tak jako osoba se zdravotním postižením nesmí za osobu bez zdravotního postižení například rozhodnout o volbě jejího povolání, stejně tak osoba bez zdravotního postižení nesmí rozhodnout o volbě povolání osoby se zdravotním postižením.

Ve vztahu k osobám se zdravotním postižením nahrazuje v současnosti **model sociální** dříve obvyklé modely – medicínský a charitativní. Sociální model je založen na hodnotách lidských práv. Lidská práva jsou vlastní všem lidem – se zdravotním postižením či bez něj. Osoby se zdravotním postižením nemají mít pouze tolik lidských práv, kolik jim osoby bez postižení přiznají, ale vskutku mají stejná lidská práva jako osoby bez postižení. Osoby bez zdravotního postižení neprokazují osobám bez zdravotního postižení dobrodiní či toleranci, ale v rámci solidarity jsou povinny podporovat osoby se zdravotním postižením tak, aby mohlo dojít k jejich zapojení do společnosti a zajištění rovnosti jejich šancí.

4. Právní prostředky ochrany osob se zdravotním postižením před diskriminací

Předpisů zakazujících diskriminaci je celá řada a mnohdy si i vzájemně konkurují. V následující kapitole je obsažen přehled základních právních předpisů, které mohou být využity k ochraně práv osob se zdravotním postižením před diskriminací.

4.1. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (ÚPOZP)

Úmluva Organizace spojených národů o právech osob se zdravotním postižením (anglicky *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, zkratka ÚPOZP) je v současnosti **stěžejním dokumentem mezinárodního práva**, která prohlubuje, specifikuje a zaručuje práva osob se zdravotním postižením. V České republice nabyla účinnosti **v roce 2009**¹.

4.1.1. Základní charakteristika, proces tvorby a přijímání ÚPOZP

ÚPOZP upravuje práva osob s postižením komplexně a netýká se pouze otázek diskriminace, ačkoliv ochrana před diskriminací tvoří jeden z hlavních pilířů tohoto významného lidskoprávního dokumentu. Účelem ÚPOZP je propagovat, zajistit a garantovat práva osob s postižením ze strany smluvních států. Kromě rovnosti příležitostí tvoří další pilíře zapojení (inkluze) a resocializace osob se zdravotním postižením. ÚPOZP tak jasně vytyčuje směřování problematiky osob se zdravotním postižením k **právnímu přístupu**, nikoliv medicínskému (srovnej výše).

Oproti ostatním lidskoprávním dokumentům mezinárodního práva veřejného je ÚPOZP podstatně mladší. Ostatní „velká témata“ ochrany lidských práv, jako je např. ochrana před rasovou a genderovou diskriminací, dále

¹ Úmluva o právech osob s postižením vyhlášena ve Sbírce mezinárodních úmluv pod č. 10/2010 Sb.m.s. ve znění účinném od 28. 10. 2009.

specifická, rozšířená ochrana práv dítěte atd., svou speciální kodifikaci po druhé světové válce již nalezla. Zatímco problematika specifické ochrany práv osob se zdravotním postižením dlouho nenalezala podporu a cesta k jejímu vzniku byla zdoluhavá a neobešla se bez kompromisů. V roce 1975 vzniká sice **Deklarace práv zdravotně postižených osob** (*Declaration on the Rights of Disabled Persons*), v níž je poprvé řečeno, že problematika osob se zdravotním postižením je otázkou lidských práv. Z hlediska dnešních požadavků na standardy zaručující individuální ochranu a lidská práva se však nejednalo o dokument, který by zajistil osobám se zdravotním postižením ochranu jejich práv – jednalo se totiž pouze o deklaraci. Po 35 letech snažení osob se zdravotním postižením, lidskoprávních organizací a výboru *International Disability Caucus* byl v roce 2006 text úmluvy schválen a pozvolna započal proces její ratifikace v jednotlivých státech.

K vytvoření ÚPOZP vedly 4 základní důvody:

- **Zviditelnění** problematiky lidských práv osob se zdravotním postižením.
- Značná **specifita** lidských práv osob se zdravotním postižením.
- Snaha o **jednotnou právní úpravu** práv osob se zdravotním postižením.
- Snaha o **získání údajů** o problematice osob se zdravotním postižením.

ÚPOZP z hlediska principů stojí na **třech základních pilířích**, které vyplývají z článku č. 1: **prosazovat, chránit a zajistit** práva osob se zdravotním postižením. Členské státy úmluvy nejsou pouze povinny se určité činnosti v neprospěch osob se zdravotním postižením zdržet (něco nedělat; tzv. *negativní závazky*, které jsou tradiční pro lidskoprávní dokumenty), ale i **aktivně vystupovat a přijímat opatření** pro naplňování práv osob se zdravotním postižením (něco dělat, tzv. *pozitivní závazky*, které jsou méně tradiční pro lidskoprávní dokumenty). Uvedené se vztahuje i na jednotlivé osoby, organizace, formy atd. členských států ÚPOZP.

4.1.2. Opční protokol ÚPOZP a Česká republika

Důležitou součástí ÚPOZP je i opční protokol. Opční protokol je dokumentem, zaručujícím osobám se zdravotním postižením možnost využívat stížnostního mechanismu, pokud stát nedodrží závazky plynoucí z ÚPOZP. Stížnost může podat i **osoba, zbavená způsobilosti k právním úkonům**.

Stěžovatel by se měl nejprve snažit **vyčerpat domácí prostředky ochrany** (typicky žaloby k soudům). Teprve pokud řízení, kterým se ochrany domáhal, trvalo nepřiměřeně dlouhou dobu a nepřineslo nápravu nebo bylo jednání neúspěšné, měla by si osoba stěžovat k **Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením** (*UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities*²), který má sídlo v **Ženevě**. V roce 2010 přijal Výbor cca 350 stížností, přičemž kritéria pro přijetí splnilo pouze šest z nich³. Pokud Výbor po provedeném vyšetřování shledá porušení některého z ustanovení ÚPOZP, uloží státu doporučení, aby pochybení odstranil. Výbor však neprojednává pouze stížnosti jednotlivců, ale i pravidelné monitorovací zprávy týkající se jednotlivých států ÚPOZP.

Česká republika jako jedna z mála zemí Evropy však není smluvní stranou opčního protokolu⁴, proto osoby se zdravotním postižením v České republice nemohou tohoto stížnostního mechanismu využívat. Pokud by osoba se zdravotním postižením přesto stížnost Výboru pro práva osob s postižením poslala, ten by ji musel zamítnout s tím, že stát, proti němuž stížnost směřuje, není stranou opčního protokolu. Hypotetickou šanci stížnosti otevírá skutečnost, že smluvní stranou opčního protokolu je celá Evropská unie a Česká republika je její součástí. ÚPOZP je integrální součástí práva EU a mají vyšší právní sílu než např. směrnice a nařízení EU. Pokud by se tedy osoba se zdravotním postižením rozhodla využít stížnostního mechanismu k Výboru, může se pokusit tvrdit, že si **stěžuje jako občan EU**, nikoliv jako občan České republiky. Je otázkou, jak by se výbor s touto skutečností vyrovnal, ale jistá šance, že by stížnost byla přijata, existuje.

4.1.3. Definice osoby se zdravotním postižením

Dle čl. 1 ÚPOZP: „*Osoby se zdravotním postižením zahrnují osoby mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci s různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními.*“

Definice osoby se zdravotním postižením obsažená v ÚPOZP má klíčovou hodnotu pro **používání tohoto termínu v ostatních právních předpisech.**

² Detaily na: <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/crpdindex.aspx>.

³ Údaj sdělen paní Dimou Yared z Kanceláře Vysokého komisaře pro lidská práva OSN, regionální kancelář pro Evropu na konferenci Disability Law, která se konala v Trevíru, Německo ve dnech 27. a 28. 2. 2012.

⁴ Dále stranou opčního protokolu z evropských zemí není např. Bulharsko a Rumunsko. Oproti tomu např. Německo, Slovensko, Velká Británie a většina zemí EU smluvními stranami jsou.

Neshody ohledně definice osoby se zdravotním postižením byly jedním z prvků, které prodlužovaly dobu vzniku ÚPOZP. Z hlediska kompromisu byla přijata definice, která kromě postižení samotného vyžaduje také, aby **postižení mělo charakter dlouhodobosti**, tj. aby do této kategorie nespádaly běžné úrazy (např. zlomená noha) a nemoci bez trvalých následků, které jsou léčbou v krátké době odstranitelné. Právě výklad pojmu *dlouhodobosti* působí pochopitelně v aplikační rovině práva problémy.

4.1.4. Definice diskriminace v ÚPOZP a její zákaz

Dle čl. 2 ÚPOZP: „*Diskriminace na základě zdravotního postižení znamená jakékoli činění rozdílu, vyloučení nebo omezení osoby provedené na základě jejího zdravotního postižení, jehož cílem nebo důsledkem je narušení nebo zrušení uznání, užívání nebo uplatnění všech lidských práv a základních svobod na rovnoprávném základě s ostatními, a to v politické, hospodářské, sociální, kulturní, občanské nebo jiné oblasti. Zahrnuje všechny formy diskriminace, včetně odepření přiměřené úpravy⁵.*“

Diskriminace jako jev pochopitelně neexistuje pouze z důvodu zdravotního postižení – typicky se vyskytuje také diskriminace z důvodu rasy, pohlaví, věku atd. Jak vyplývá z výše uvedeného čl. 3 ÚPOZP důvod diskriminace spočívající ve zdravotním postižení osoby má oproti ostatním diskriminačním důvodům svá specifika, spočívající zejména v důrazu na povinnost ostatních aktivně něco konat, aby mohlo dojít k zapojení jedince se zdravotním postižením do života společnosti, a tím nedocházelo k jeho diskriminaci. Uvedené je výrazem tzv. **sociálního modelu nahlížení na zdravotní postižení** (srov. kap. 3).

Aby nedocházelo k vícenásobné diskriminaci, úmluva kromě obecného zákazu diskriminace osob se zdravotním postižením klade zvláštní důraz na ochranu **dalších** zranitelných skupin, které mohou mít zdravotní postižení.

Čl. 6 poskytuje zvláštní ochranu před diskriminací **ženám**: „*Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají, že ženy a dívky se zdravotním postižením jsou vystaveny mnohonásobným formám diskriminace, a přijmou vhodná opatření, aby jim zajistily plné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod.*“ Speciální ochrana před diskriminací je poskytována **i rodinnému životu v čl. 23**: „*Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy,*

⁵ „Přiměřená úprava“ nebo také „přiměřené opatření“ (angl. reasonable accommodation) je speciálním institutem týkající se antidiskriminačního práva osob se zdravotním postižením a je mu věnována samostatná kapitola této publikace.

přijmou účinná a odpovídající opatření k odstranění diskriminace osob se zdravotním postižením ve všech záležitostech týkajících se manželství, rodiny, rodičovství a **osobních vztahů** na rovnoprávném základě s ostatními.“

Zejména ve vztahu k realitě v České republice je z hlediska ochrany osob se zdravotním postižením jedním z nejvýznamnějších článků **čl. 24** poskytující ochranu před diskriminací v přístupu ke **vzdělání**. Vzdelávání musí být dle úmluvy založeno na snaze o rozvoj plného potenciálu dětí se zdravotním postižením a na snaze o jejich maximální začlenění do společnosti: „...S cílem realizovat toto právo (na vzdělání) bez diskriminace a na základě rovných příležitostí, státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí začleňující vzdělávací systém na všech úrovních a **celoživotní** vzdělávání zaměřené na: a) plný rozvoj lidského potenciálu a smyslu pro vlastní důstojnost a uvědomění si vlastní hodnoty, stejně jako na posilování úcty k lidským právům, základním svobodám a lidské různorodosti; b) rozvoj osobnosti, nadání a kreativity osob se zdravotním postižením, jakož i jejich duševních a tělesných schopností, v co největší možné míře; c) účinné zapojení osob se zdravotním postižením do života ve svobodné společnosti.“

Čl. 25 zaručuje osobám se zdravotním postižením dosažení nejvyšší možné úrovně **zdraví** s důrazem na zákaz diskriminace z důvodu jejich zdravotního postižení: „Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají, že osoby se zdravotním postižením mají právo na dosažení nejvyšších dosažitelných standardů zdraví bez diskriminace na základě zdravotního postižení.“

Klíčový a z hlediska prosazování sociálních práv jednotlivců přelomový je **čl. 28**, který zaručuje osobám se zdravotním postižením **přiměřenou životní úroveň**, přičemž nesmí docházet k diskriminaci z důvodu jejich zdravotního postižení: „Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají právo osob se zdravotním postižením na přiměřenou životní úroveň pro ně a jejich rodiny, zahrnující v to dostatečnou výživu, ošacení a bydlení, a na neustálé zlepšování životních podmínek, a podniknou odpovídající kroky, aby zabezpečily a podpořily realizaci tohoto práva bez diskriminace na základě zdravotního postižení.“

4.2. Ochrana osob se zdravotním postižením právem Evropské unie

Kromě Úmluvy o právech osob s postižením je významným garantem práv osob se zdravotním postižením i právo EU. Předpisy EU lze za znalosti některých specifik práva EU argumentovat před soudy i při podání k úřa-

Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením

Mgr. Stanislava Makovcová

Základní informace

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením a její Opční protokol byla přijata Valným shromážděním OSN 13. prosince 2006. K podpisu byla otevřena 30. března 2007 a vstoupila v platnost 3. května 2008, tj. 30 dnů poté, co byla uložena její dvacátá ratifikační listina.

Ke dni 16. května 2010 podepsalo Úmluvu celkem 148 států (90 Opční protokol) a ratifikovalo jí 100 států (61 Opční protokol).

V Evropě (státy Rady Evropy) ratifikovalo Úmluvu 26 států, z toho 17 států Evropské unie. S výjimkou Arménie, Dánska, České republiky, Moldávie, Rumunska a Turecka ratifikovaly všechny také Opční protokol. Jedná se o Arménii, Ázerbajdžán, Bosnu a Hercegovinu, Černou Horu, Chorvatsko, Moldávii, San Marino, Srbsko, Turecko a Ukrajinu, v rámci EU je to Belgie, Česká republika, Dánsko, Francie, Itálie, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Německo, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko a Velká Británie.

Úmluvu 23. prosince 2010 ratifikovala také Evropská unie.

Česká republika Úmluvu podepsala mezi prvními signatáři dne 30. března 2007. Poté probíhal proces ratifikace, jehož pravidla jsou stanovena Směrnicí vlády pro sjednávání, vnitrostátní projednávání, provádění a ukončování platnosti mezinárodních smluv ze dne 11. února 2004 č. 131. Vzhledem k tomu, že se jedná o mezinárodní smlouvu upravující práva a povinnosti osob [čl. 49 písm. a) Ústavy České republiky], náleží Úmluva do kategorie tzv. prezidentských smluv a tudíž, v souladu s čl. 10 Ústavy České republiky její přijetí vyžadovalo souhlas obou komor Parlamentu České republiky.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky vyslovila souhlas s ratifikací

Úmluvy v červnu 2009, Senát v červenci 2009 a prezident republiky v září 2009 Úmluvu ratifikoval. Ratifikační listina České republiky byla uložena u generálního tajemníka Organizace spojených národů, deponitáře Úmluvy, dne 28. září 2009. Pro Českou republiku tak vstoupila Úmluva v platnost podle svého článku 45 odst. 2 dne 28. října 2009.

Na základě článku 10 Ústavy se stala Úmluva po svém vyhlášení dne 12. února 2010¹ součástí právního řádu ČR:

„Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.“

K ratifikaci Opčního protokolu Česká republika zatím nepřistoupila.

Obecná charakteristika Úmluvy

Úmluva doplnila po svém přijetí stávajících sedm základních lidskoprávních úmluv OSN. Tato Úmluva nezavádí žádná nová specifická práva, je založena na principu rovnoprávnosti, zaručuje osobám se zdravotním postižením plné uplatnění všech lidských práv a podporuje jejich aktivní zapojení do života společnosti.

Ochrana lidských práv osob se zdravotním postižením byla až do přijetí nové Úmluvy upravena na mezinárodní úrovni obecně především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. V porovnání s některými dalšími zranitelnými skupinami osob, jako jsou např. ženy a děti, byly však osoby se zdravotním postižením v určitém nerovném postavení. Ochrana lidských práv žen a dětí byla totiž ještě posílena samostatnými úmluvami jako jsou Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, Úmluva o právech dítěte a jejich dodatkové protokoly. Mezinárodní dokumenty, které až dosud specificky upravovaly lidská práva osob se zdravotním postižením, měly pouze nezávazný charakter v podobě deklarací a doporučení. Mezi nejvýznamnější z nich patřil Světový akční plán pro osoby se zdravotním postižením (1982) a Standardní pravidla pro vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením přijatá na úrovni OSN v roce 1993.

¹ 10/2010 Sb.m.s.

Možnost existence samostatné úmluvy byla v rámci OSN i mezinárodních nevládních organizací diskutována řadu let, veškeré iniciativy v tomto ohledu byly však zamítány s odůvodněním, že již přijaté úmluvy poskytují principem rovnosti a zákazu diskriminace sice obecnou, ale dostačující ochranu i lidských práv osob se zdravotním postižením. Postupem doby však myšlenka existence samostatné úmluvy nacházela stále větší podporu. Resolucí Valného shromáždění OSN č. 56/168 z 19. prosince 2001 byl pak ustaven Ad Hoc výbor (AHC) „pro posouzení návrhů na komplexní mezinárodní úmluvu na prosazování a ochranu práv a důstojnosti osob se zdravotním postižením“. Na základě jeho doporučení byla dne 18. prosince 2002 přijata rezoluce Valného shromáždění OSN č. 57/229 o dalším postupu prací na textu Úmluvy.

Příprava textu Úmluvy

Návrh textu Úmluvy byl dohodnut během osmi zasedání Ad Hoc Výboru OSN v New Yorku. Ad Hoc Výbor ukončil práci dne 25. srpna 2006, kdy konsensem přijal zprávu ze svého 8. zasedání a v její příloze návrh textu nové mezinárodní úmluvy s názvem „Úmluva o právech osob se zdravotním postižením“. S textem Úmluvy byl zároveň přijat i její Opční protokol umožňující smluvním státům uznat pravomoc Výboru zabývat se stížnostmi jednotlivců nebo skupin jednotlivců na porušení práv vyplývajících z jednotlivých ustanovení Úmluvy. Opční protokol také upravuje proceduru vyšetřování závažných či systematických porušování povinností státu vyplývajících z Úmluvy.

Jednání Ad Hoc výboru se po celou dobu velmi aktivně účastnily také nevládní organizace osob se zdravotním postižením. Česká republika již od roku 2003 přispívala do fondu, ze kterého mohly nevládní organizace čerpat prostředky umožňující jim účast na zasedání.

Přijatá Úmluva má několik prvenství. Jedná se o nejrychleji sjednanou úmluvu v historii OSN, poprvé se jednání Ad Hoc výboru účastnily po celou dobu nevládní organizace, poprvé jsou v textu Úmluvy názvy článků a poprvé bude smluvní stranou lidskoprávní úmluvy také Evropské společenství.

Obsah Úmluvy

Úmluva ukládá členským státům povinnosti ve vztahu k občanským, politickým, hospodářským, sociálním a kulturním právům. I když nevytváří žádná nová práva pro osoby se zdravotním postižením, upravuje aplikaci existujících práv na specifickou situaci osob se zdravotním postižením. Jedná se například o právo na rovnost před zákonem, právo na život, přístupnost prostředí, informací apod., svobodu a osobní bezpečnost, vzdělávání, svobodu pohybu, respektování soukromí, zdraví, zaměstnávání atd. Úmluva se řídí následujícími základními principy:

- respektování lidské důstojnosti a nezávislosti
- nediskriminace
- plné zapojení do společnosti
- respektování odlišnosti
- rovnost příležitostí
- přístupnost
- rovnoprávnost mužů a žen
- respektování rozvíjejících se schopností dětí a jejich práva na zachování identity.

Úmluva neobsahuje definici zdravotního postižení ani osob se zdravotním postižením, toto vymezení ponechává v pravomoci členských států. Z textu článku 1 nicméně vyplývá, že se Úmluva vztahuje na osoby, které v souvislosti se svým postižením čelí nejrůznějším překážkám ve všech oblastech života a nemohou plně užívat svá základní lidská práva. Jako minimální standard tento článek stanoví, že osoby se zdravotním postižením zahrnují: *„osoby mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatním“*.

Pro účinné provádění Úmluvy je nepochybně zásadní, aby definice zdravotního postižení přijaté na vnitrostátní úrovni vycházely ze sociálního modelu postižení a

chránily před diskriminací všechny osoby se zdravotním postižením, a to včetně osob s mentálním postižením a duševním onemocněním.

Úmluva ve vztahu k sociálním službám

Přijetí Úmluvy a její ratifikace Českou republikou bude mít nepochybně vliv i na oblast sociálních služeb poskytovaných osobám se zdravotním postižením. V této souvislosti je zapotřebí zmínit zejména dva články Úmluvy – článek 12 „Rovnost před zákonem“ a článek 19 „Nezávislý způsob života a zapojení do společnosti“.

Rozhodující význam, a to nejen pro oblast sociálních služeb, má článek 12 Úmluvy. Tento článek ukládá smluvním stranám uznat způsobilost osob se zdravotním postižením mít práva a povinnosti a dále jejich právní způsobilost ve všech oblastech života. V případech, kdy osoby se zdravotním postižením potřebují podporu, aby mohly svoji právní způsobilost uplatnit, mají smluvní strany povinnost tuto podporu zajistit a vytvořit i vhodné a účinné mechanismy bránící jejímu případnému zneužití. Článek 12 tak odráží posun od modelu náhradního rozhodování za osoby se zdravotním postižením např. opatrovníkem k novému modelu jejich podpory při rozhodování. Vnitrostátní legislativa upravující problematiku právní způsobilosti osob se zdravotním postižením a opatrovnictví tak bude zřejmě jednou z hlavních oblastí, která bude muset být revidována a nově upravena, a to nejen v České republice.

Článek 19 uznává právo všech osob se zdravotním postižením žít v rámci společenství a začlenit se do společnosti a dále právo zvolit si na rovnoprávném základě s ostatními místo pobytu, tedy kde a s kým budou žít. Pro realizaci uvedených práv je nezbytné, aby osoby se zdravotním postižením měly přístup k podpůrným službám, a to včetně osobní asistence, která má pro nezávislý způsob života a začlenění do společnosti zásadní význam. Neméně důležité je i zajištění přístupu ke komunitním službám a zařízením, která jsou určena veřejnosti. Již z tohoto stručného seznámení s ustanoveními článku 19 je zřejmé, že opatření umožňující jeho realizaci budou mít dopad na všechny druhy a formy služeb poskytovaných osobám se zdravotním postižením.

Příloha 6

Práva lidí s postižením.

Inovační potenciál Úmluvy o právech osob s postižením.

Dějinné souvislosti

(René Milfait, Th.D.)

Vybrané historické pozadí a souvislosti

- 1933, nacionální socialisté v SRN: „Zákon k zabránění dědičně nemocného potomstva“ jako základ pro pronásledování a zabíjení lidí s mentálním a tělesným postižením, psychicky nemocných
- Podíl různých profesí
- Sterilizace, posílání do ústavů
- Tzv. balastní existence, zátěž pro péči o obyvatelstvo
- 1939, Hitler: zmocňovací listina – vraždění postižených – označeno jako program Eutanasie (chtěli vyvolat dojem, že zabíjejí nevyléčitelně nemocné ze soucitu, z milosti) –
- Vymýcení lidí, kteří nebyli schopni pracovat (asi 70 000 mentálně postižených a psychicky nemocných v německých léčebných ústavech zavražděno)
- „V mnoha léčebných ústavech říše je umístěno nekonečně mnoho různých nevyléčitelně nemocných, kteří nejsou lidstvu vůbec k ničemu užiteční. Jen berou ostatním zdravým lidem potravu a potřebují často 2–3 násobnou péči. Před těmito lidmi se musí ostatní lidé chránit (...) Jestliže dnes musíme konat opatření k zachování zdravých lidí, tím je nutnější, abychom tyto lidi nejprve odstraňovali...“ (Viktor Brack, 1940)
- Likvidace „života, který nestojí za to žít“; „konečné řešení sociálních problémů“
- Vykonavatelé: různé profese (lékaři, ošetřující personál za podpory právníků, sociálních pracovníků, vědců...)
- Likvidace „života, který nestojí za to žít“; „konečné řešení sociálních problémů“
- Vykonavatelé: různé profese (lékaři, ošetřující personál za podpory právníků, sociálních pracovníků, vědců...)
- Hlavní zájem: „kultivace úplně zdravého těla (národa)“, „vymýcení slabých a nemocných“, žádné sociální služby pro lidi s postižením
- Proto důležitost porozumění lidsko-právní ochraně těchto zvláště zranitelných osob

Vývoj definice WHO

- 1980 (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps, ICIDH) – tři roviny:
 - 1) tělesné poškození orgánů a funkcí (impairment),
 - 2) porucha s ohledem na schopnosti ve srovnání s ostatními (disability),
 - 3) společenské poškození v tělesné či psychosociální oblasti, se zřetelem na rodinu, povolání nebo společnost (handicap)
- Oslabení medicínského modelu („jen“ aspekt impairment). Stále ale orientace na to, co je negativní, co nefunguje, resp. je nenormální.
- 2001 koncipovala nový koncept ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health): novinkou bylo nahrazení následků nemoci složkami zdraví: klasifikace dle tělesné, individuální, a společenské perspektivy – a) tělesné funkce a stavba i b) oblasti aktivity a participace; nové neutrální pojmy „body function“ (funkce těla), activity (aktivita) a participace –
- místo impairment (fyzické poškození) nyní tělesná rovina, tělesná funkce – možnosti na základě tělesných funkcí nebo anatomie;
- místo disability (neschopnost vykonávat určitou funkci) osobní rovina, aktivita nebo jednání: možnosti, které je člověk schopen rozvíjet při provádění určitých činností; disability se stává výrazem pro celkový koncept postižení (srov. Úmluva o právech lidí s postižením);
- místo handicap (nemožnosti se v plném rozsahu účastnit společenského života) sociální rovina a participace, tzn. možnosti a varianty účasti na společenských aktivitách
- Nový pohled na zdraví i postižení:
- každý může mít zkušenost s poklesem zdraví a tím s určitým stupněm postižení...
- proto není postižení vztaženo jen na definovanou menšinu, ale univerzální lidskou zkušeností, které se může rozumět jen v určitých kontextech (faktory životního prostředí (protože individuální fungování i postižení v kontextu chápáno);
- jde zde o určité smíření medicínského a společenského modelu, v němž je základem bio-psycho-sociální a tím celostní model funkčnosti a postižení
- Srov. <http://www.who.int/classifications/icf/en>
- **aspekty ohledně výkladu postižení** Biblické texty neznají zevšeobecněný pojem postižení, ani systematické rozlišování postižení a nemoci. Objevují a reflektují se jednotlivé formy postižení (slepota, deformace, ochrnutí, pomatení, hluchota, hluchoněmost atd.) a horizont víry v Boha.

- Hlavním motivem většiny pozdějších interpretací se stává tzv. souvislost **Tun-Ergehen** („konat-vede se, daří se“): nemoci, resp. postižení jako tresty za spáchané hříchy ve smyslu **ekvivalence viny a trestu** (srov. např. Dt 28,15.28).
- V poexilní době v prorocké a mudroslovné literatuře se stává předmětem kontroverzních diskusí; př. kniha Job.
- V prorocké literatuře se objevuje myšlenka **zástupného utrpení** nevinného Božího služebníka (srov. Iz 53,15, resp. vůbec 52,13–53,12). Zde se ona figura předpokládá a současně se ruší tím, že Boží služebník je nevinný a nese zástupně trest jako nemoc, resp. postižení
- V prorocké spáse (srov. např. Iz 35,6) se stává odstranění postižení jedním ze **znamení mesiášské doby spáse** (srov. Iz 35,4–6)
- Evangelia představují mesiášskou dobu spáse, která nastává Ježíšovým příchodem, jako naplnění prorocké spáse o odstranění postižení (srov. např. Mt 11,5; Lk 4). Příběhy o uzdravování je třeba chápat na tomto pozadí (srov. např. Mk 2,1–12; Lk 18,35–43). Ona figura se jasně neguje (srov. např. Jan 9,2–3).
- Příběhy o uzdravování mají taky **sociální dimenzi**: lidé, kteří jsou **společensky vyloučení, stojí ve středu společenství** (srov. např. Mk a slepý Bartimeus).
- Tito lidé kromě toho **nabývají díky setkání s Ježíšem (a jeho stylem skrze následovníky) ztracené schopnosti (způsobivosti) a posiluje se jejich postavení subjektu** (jsou někdo) (srov. např. Lk 13,10–17).
- Biblické pojetí tak ruší spojení osobního jednání (vina) a postižení (trest) i diskriminace: postižení se tak už neinterpretuje jako Boží trest. Naopak: Bůh není na distanc k těmto lidem, ale účastní se jejich životní situace (sdílí ji). Lidé, kteří se naučili vnímat své postižení jako slabost (slabou stránku), mohou **díky víře odhalovat své silné stránky**. Imago Dei.

Ilustrativní příklad – Jan 9,1–17: Uzdravení slepého od narození

- Viz a srov. příslušný soubor a přednášku:
- Ilustrativní příklad – Jan 9,1–17: Uzdravení slepého od narození

Empowerment přístup

- Generální shromáždění OSN dne 13. 12. 2006 předložena k ratifikaci; ČR již ratifikovala (2009)
- odklon od politiky, která je primárně zaměřena na vyrovnání domnělých deficitů
- význam pro celou společnost: uznává postižení jako součást lidského života a soužití a přispívá tím k humanizaci společnosti
- předpoklad empowermentu: vědomí lidské důstojnosti své a druhých (srov. již preambuli i VDLP);

Sebeúcta i sociální respekt

- lidé s postižením sami (srov. čl. 24, odst. 1 (a)); sense of dignity – sebeúcta
- společnost (srov. čl. 8); sociální respekt (úcta) – osvěta, vzdělávání
- nejen ale vnitřní postoj lidí, ale i společenské struktury (sociální vyloučení, diskriminace):
- př. schody při vstupu do restaurace a lidé na vozíčku, chybějící překlady do posunkové řeči na přednáškách pro osoby se sluchovou poruchou, vnucené zvláštní školy pro děti, semaforey bez akustického signálu pro osoby se zrakovou poruchou... –

Postižení dle Úmluvy

- Mezi lidi s postižením počítá nejnovější lidskoprávní dokument ty, kdo „*mají dlouhodobé tělesné, duševní (mental, seelisch), mentální (intellectual, geistig) a smyslové (sensory, Sinnesbeeinträchtigung) poruchy (impairments), které jim mohou bránit v interakci s různými bariérami v plné, účinné a rovnoprávné (na základě rovnosti) účasti na životě společnosti*“ (čl. 1 Účel).

Postižení jako společenská konstrukce

- postižení je výsledkem vztahu mezi osobami s poruchami (impairments) a bariérami, které spočívají v postojích a faktorech prostředí – brání rovnoprávné úplné a účinné účasti dotčených ve společnosti
- Další důsledek: předpoklad pro určení postižení jako strukturálního bezpráví; a pro dotyčné a jejich advokátní asistenci přechod od pasivního trpění domnělého přirozeného osudu k aktivní kritice stigmatizujících, diskriminačních a vylučujících společenských postojů a struktur

Všeobecné principy Úmluvy

- respekt k vrozené důstojnosti člověka, k jeho individuální autonomii, včetně svobody přijímat vlastní rozhodnutí i nezávislosti (na druhých);
- nediskriminace;
- úplná a účinná účast na životě společnosti a zapojení (inclusion) do společnosti;
- respektování odlišnosti lidí s postižením a akceptace těchto lidí jako součásti lidské pestrosti (diversity) a lidstva;
- rovnost příležitostí (šancí);
- dostupnost (přístupnost);
- rovnoprávnost muže a ženy;
- respektování rozvíjejících se schopností dětí s postižením a respekt k jejich právu na zachování jejich identity

Přístup deficitu versus rozmanitosti

- překonání přístupu, který se primárně orientuje na deficity
- přístup *diversity* (čl. 3), aniž by se ale
- popíraly či podceňovaly problémy, jimiž tito lidé trpí;
- dále postižení jako normální součást lidského života a společnosti (uznání i zvláštních způsobů jejich života, komunikace)
- a zdroj možného kulturního obohacení (srov. ale napětí: biotechnické možnosti tzv. optimalizace lidské dědičné výbavy a lidé s postižením jako „produkty chybného plánování rodičů“ a tím stigmatizace a zpochybnění jejich práva na existenci – dopad na porozumění osobní autonomii a společenské rovnosti...)

Diversity přístup na př. čl. 24 odst. 3 (b)

- slovník blízký dokumentům o ochraně kulturních menšin (srov. Standardy Rady Evropy k uznání kulturní identity národních menšin) –
- uznat a podporovat lingvistickou identitu komunity neslyšících –
- vlastní způsoby komunikace nejen jako pomůcka (v nouzi) pro kompenzaci komunikačních deficitů, ale jako kulturní vymoženost, která si zaslouží společenské cenění a státní podporu...(viz a srov. opět onu změnu paradigmatu)

Požadavek sociální inkluze

- Preambule (m): cíl „*enhanced sense of belonging*“ – zvýšený pocit *sounáležitosti* –
- proti zkušenostem bezpráví sociálního vyloučení požadavek *svobodné a rovnoprávné sociální inkluze*
- už v základních principech (srov. čl. 3 písm. (c): ...“*úplná a účinná participace a inkluze ve společnosti*“ –

Př. konkrétní podoby principu sociální inkluze

- rovnoprávný přístup na pracovní trh (čl. 27)
- podle možností účast na kulturním životě (čl. 30)
- inkluzivní vzdělání (čl. 24)
- rovnoprávné spolupůsobení v politice (čl. 29)
- právo na manželství a rodičovství (čl. 23 odst. 1)

Neoddělitelné spojení autonomie a sociální inkluze

- individuální autonomie a sociální inkluze zde patří neoddělitelně k sobě (srov. čl. 19: „*living independently and being included in the community*“) při porozumění i praktickém uskutečňování
- vzájemně se podmiňují:
- bez sociální inkluze nelze prakticky žít autonomii
- bez autonomie přebírá sociální inkluze skoro nutně rysy poručnickování

Vzájemná odkázanost autonomie a sociální inkluze

- autonomie pak není vlastní moc či síla jedince zcela odkázaného na sebe, ale
- směřuje k *sebeurčenému životu v sociálních vztazích*
- sociální inkluze zase nabývá kvality v tom, že poskytuje prostor a oporu pro osobní utváření života
- jde tedy o sociální inkluzi na základě individuální autonomie a zároveň o svobodné utváření soužití ve společnosti a komunitách
- LPR-empowerment je proti zbavování práv-vyloučení i proti poručnickování

Hlavní pojem: inkluze

- integrace je zde málo
- nejen otevření dveří (např. do školy) do stávajících systémů, ale
- o chápání a utváření společnosti a jejích subsystémů tak, aby tam lidé s postižením dopředu patřili (náleželi) – samozřejmá příslušnost
- LPR tím s kritickým potenciálem proti *nedobrovolnému vyloučení*

Aspekty inovačního potenciálu ve shrnutí

Shrnutí důrazů:

- lidská důstojnost-autonomie
- (dobrovolná) sociální inkluze
- rovnoprávnost
- účast/podíl
- konkretizace a precizace mezinárodní LPR-ochrany vzhledem ke zvláštním situacím ohrožení lidí s postižením (diskriminace těchto lidí jako téma LPR ve vlastní konvenci a systematicky vztažená na různé oblasti života)
- monitorovací mechanismus (srov. čl. 33)
- humanizace společnosti (osvobozuje od pohledu na sebe jako deficitních i společnost od špatně chápané fixace na kult zdraví – vytlačeni na okraj ti, kdo neodpovídají imperativům reklamního průmyslu a biopolitiky: fitness, mládí a permanentní schopnost výkonu...to má zakládat důstojnost člověka???)

Hlavní související témata biomedicínsko-etických diskusí

- Medicínský výzkum na člověku
- Reprodukční medicína
- Prenatální diagnostika
- Pokroky v neonatologii
- „dítě jako vzniklá škoda“, „nesprávný porod a život“
- Přístup k informacím
- Právo na rozvoj v sexuálních vztazích
- Ochrana před sexuálním zneužíváním, vykořisťováním, týráním...

Literatura; projekt

- Heiner Bielefeldt: Zum Innovationspotenzial der UN-Behindertenrechtskonvention, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, 2009.
- Projekt pod hlavičkou Jaboku (účasť ETF UK) „Lidská práva lidí s postižením, smrtelně nemocných a umírajících na pozadí nacistického programu euthanasie“ finančně podpořený německou nadací EVZ (Paměť-zodpovědnost-budoucnost) 2010–2013
- Dle Úmluvy strukturován NÁRODNÍ PLÁN ČR VYTVÁŘENÍ ROVNÝCH PŘÍLEŽITOSTÍ PRO OSOBY SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM NA OBDOBÍ 2010–2014

Uzdravení Slepého od narození (Jan 9, 1 - 41) výklad

- ¹Cestou uviděl člověka, který byl od narození slepý.
- ²Jeho učedníci se ho zeptali: „Mistře, kdo se prohřešil, že se ten člověk narodil slepý? On sám, nebo jeho rodiče?“
- ³Ježíš odpověděl: „Nezhřešil ani on ani jeho rodiče; je slepý, aby se na něm zjevily skutky Boží.
- ⁴Musíme konat skutky toho, který mě poslal, dokud je den. Přichází noc, kdy nikdo nebude moci pracovat.
- ⁵Pokud jsem na světě, jsem světlo světa.“
- ⁶Když to řekl, plivl na zem, udělal ze sliny bláto, potřel slepému tím blátem oči
- ⁷a řekl mu: „Jdi, umyj se v rybníce Siloe.“ (To jméno znamená ‚Poslaný‘.) On tedy šel, umyl se, a když se vrátil, viděl.
- ⁸Sousedé a ti, kteří jej dříve vídali žebrat, se ptali: „Není to ten, kdo tu sedával a žebral?“
- ⁹Jedni říkali: „Je to on.“ Jiní pak: „Není, ale je mu podoben.“ On sám řekl: „Jsem to já.“
- ¹⁰I řekli mu: „Jak to, že se ti otevřely oči?“
- ¹¹Odpověděl: „Člověk jménem Ježíš udělal bláto, potřel mi oči a řekl mi: Jdi k Siloe a umyj se! Šel jsem tedy, umyl jsem se a vidím.“
- ¹²Řekli mu: „Kde je ten člověk?“ Odpověděl: „To nevím.“
- ¹³Přivedou toho, který byl dříve slepý, k farizeům;
- ¹⁴toho dne, kdy Ježíš udělal bláto a otevřel mu oči, byla totiž sobota.
- ¹⁵Proto se ho farizeové znovu dotazovali, jak nabyl zraku. A on jim řekl: „Položil mi bláto na oči, umyl jsem se a vidím.“
- ¹⁶Někteří z farizeů říkali: „Ten člověk není od Boha, protože nezachovává sobotu.“ Jiní naopak říkali: „Jak by mohl hříšný člověk činit taková znamení?“ A došlo mezi nimi k roztržce.
- ¹⁷Řekli tedy znovu tomu slepému: „Za koho ty jej pokládáš, když ti otevřel oči?“ On odpověděl: „Je to prorok.“
- ¹⁸Židé nevěřili, že byl slepý a že prohlédl, dokud si nezavolali jeho rodiče
- ¹⁹a nezeptali se jich: „Je to váš syn, o němž říkáte, že se narodil slepý? Jak to, že nyní vidí?“
- ²⁰Rodiče odpověděli: „Víme, že je to náš syn a že se narodil slepý.
- ²¹Jak to, že nyní vidí, to nevíme, a kdo mu otevřel oči, také nevíme. Jeho se zeptejte, je dospělý, ať mluví sám za sebe!“
- ²²To řekli jeho rodiče, protože se báli Židů, neboť Židé se již usnesli, aby ten, kdo Ježíše vyzná jako Mesiáše, byl vyloučen ze synagogy.
- ²³Proto řekli jeho rodiče: Je dospělý, zeptejte se ho!
- ²⁴Zavolali tedy ještě jednou toho člověka, který byl dříve slepý, a řekli mu: „Vyznej před Bohem pravdu! My víme, že ten člověk je hříšník.“
- ²⁵Odpověděl: „Je-li hříšník, nevím; jedno však vím, že jsem byl slepý a nyní vidím.“
- ²⁶Řekli mu: „Co s tebou učinil? Jak ti otevřel oči?“
- ²⁷Odpověděl jim: „Již jsem vám to řekl, ale vy jste to nevzali na vědomí. Proč to chcete slyšet znovu? Chcete se snad i vy stát jeho učedníky?“
- ²⁸Osopili se na něho: „Ty jsi jeho učedník, ale my jsme učedníci Mojžíšovi.
- ²⁹My víme, že k Mojžíšovi mluvil Bůh, o tomhle však nevíme, odkud je.“
- ³⁰Ten člověk jim odpověděl: „To je právě divné: Vy nevíte, odkud je – a otevřel mi oči!
- ³¹Víme, že hříšníky Bůh neslyší; slyší však toho, kdo ho ctí a činí jeho vůli.
- ³²Co je svět světem, nebylo slycháno, že by někdo otevřel oči slepého od narození.
- ³³Kdyby tento člověk nebyl od Boha, nemohl by nic takového učinit.“
- ³⁴Odpověděli mu: „Celý ses narodil v hříchu, a nás chceš poučovat?“ A vyhnali ho.
- ³⁵Ježíš se dověděl, že ho vyhnali; vyhledal ho a řekl mu: „Věříš v Syna člověka?“
- ³⁶Odpověděl: „A kdo je to, pane, abych v něho uvěřil?“

- ³⁷Ježíš mu řekl: „Vidíš ho; je to ten, kdo s tebou mluví.“
- ³⁸On na to řekl: „Věřím, Pane,“ a padl před ním na kolena.
- ³⁹Ježíš řekl: „Přišel jsem na tento svět k soudu: aby ti, kdo nevidí, viděli, a ti, kdo vidí, byli slepí.“
- ⁴⁰Farizeové, kteří tam byli, to slyšeli a řekli mu: „Jsme snad i my slepí?“
- ⁴¹Ježíš jim odpověděl: „Kdybyste byli slepí, hřích byste neměli. Vy však říkáte: Vidíme. A tak zůstáváte v hříchu.“

Tento příběh navazuje na předchozí 8. kapitolu, ve které Ježíš říká: „Já jsem světlo světa; kdo mě následuje nebude chodit ve tmě, ale bude mít světlo života“. Tento příběh není jen vyprávěním o uzdravení slepého, je teologickou diskusí o příčinách nemoci a vlastním smyslu zázračného uzdravení. Proto se neuvádějí okolnosti, ani místo a čas. Čteme pouze: „*Ježíš uviděl cestou člověka, který byl od narození slepý.*“ Podobně jako v 5. kapitole, ve které Jan popisuje uzdravení muže, který byl 38 let ochrnulý a neměl žádnou vyhlídku na uzdravení, tak i zde upozorňuje výraz „slepý od narození“ na závažnost onemocnění a na lidskou bezvýchodnost ohledně uzdravení. Než ale Ježíš slepce uzdraví, dochází ke zmíněné teologické diskusi o příčinách nemoci a vlastním smyslu uzdravení.

Jeho učedníci se ho zeptali: „Mistře, kdo zhřešil: on sám, nebo jeho rodiče, že se narodil slepý?“

Učedníci se domnívají, stejně jako Židé, že nemoc je zapříčiněna hříchem, že je Božím trestem za zločin vlastní nebo rodičů. Zvláště tělesné postižení dětí bylo rabíny považováno za Boží trest pro rodiče, kteří hřešili. Bylo rozšířeno přesvědčení, že Bůh odměňuje dobro a trestá zlo. Toto mínění se opíralo o jednostranný výklad slov z Druhé knihy Mojžíšovy: „Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení“. Již ve Starém zákoně, v knize Jeremiáš, (31,29n) se však praví: „V oněch dnech už nebudou říkat: „Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby, nýbrž každý zemře pro vlastní nepravost. Každému, kdo jí nezralé hrozny, budou trnout zuby.“ Tuto představu potvrzuje i prorok Ezechiel v 18. kapitole. Předpoklad však byl hluboce zakořeněn.

Proto se učedníci hned ptají: „Kdo zhřešil“? Jako by bylo samozřejmé, že příčinou každé nemoci musí být určitá vina.

Ježíš odpověděl: „Nezhřešil ani on, ani jeho rodiče, ale mají se na něm zjevit Boží skutky. Musíme konat skutky toho, který mě poslal, dokud je den. Přichází noc, kdy nikdo nebude moci pracovat. Pokud jsem na světě, jsem světlo světa.“

Ježíš tento názor jednoznačně odmítá. Podstatná není otázka viny, ale na slepci se má zjevit spásná Boží vůle. Ježíš nezkoumá příčinu nemoci, ale hledí k cíli: proč je tento slepec uzdraven? Na jeho uzdravení se má ukázat, že Ježíš je nejen divotvůrce, který dokáže slepé učinit vidoucími, ale že je také „světlem světa“, jehož prostřednictvím mohou lidé přijmout pravý, smysluplný život, jestliže se tomuto světlu otevřou. Při plnění tohoto úkolu Ježíš naráží na odpor. Moc temnoty, nevíra se pokusí splnění úkolu zabránit tím, že Ježíše, „světlo světa“, zabije. Proto je třeba konat skutky, „dokud je den“.

Nejde tedy jen o tělesnou slepotu. Jde o spor mezi zjevením Krista a vírou na jedné straně a nevírou na straně druhé.

Teprve nyní se Ježíš obrací na slepce:

„Plivl na zem, udělal ze sliny bláto, potřel mu tím blátem oči a řekl: „Jdi se umýt v rybníku Siloe“ – to slovo znamená „Poslaný“. Šel tedy, umyl se, a když se vrátil, viděl.“

Ve starověku byly sliny považovány za lék. Procedura smísení slin s blátem poukazuje nejen na Ježíšovu lidskou náklonnost k nemocnému, ale později poslouží jako důkaz, že Ježíš porušuje sobotu.

„Sousedé a ti, kteří ho dříve vídali žebrat, se ptali: „Není to ten, který tu sedával a žebral?“ Jedni tvrdili: „Je to on.“ Jiní říkali: „Není, ale je mu podobný.“ On řekl: „Jsem to já“Člověk jménem Ježíš udělal bláto, pomazal mi oči a řekl: „Jdi k Siloe a umyj se! Šel jsem tedy, umyl se a vidím“.

Uzdravený vzbuzuje nejprve pozornost a údiv sousedů a známých, kteří částečně pochybují o jeho totožnosti. Ale velmi rychle se diskuse zaměřuje na nepřítomného divotvůrce, na „člověka jménem Ježíš“.

Ptali se ho: „Kde je ten člověk?“ Odpověděl: „To nevím“. Přivedli toho bývalého slepce k farizeům. Ten denbyla sobota. Také farizeové se ho znovu vyptávali, jak nabyl zraku....Někteří farizeové říkali: „Ten člověk není od Boha, protože nezachovává sobotu.“ Jiní ale namítali: „Jak by mohl hříšný člověk dělat takové zázraky?“ A nemohli se dohodnout. Znovu se tedy zeptali toho slepého: „Co ty o něm říkáš, když ti otevřel oči?“ On odpověděl: „Je to prorok“.

Příběh pokračuje jakoby soudním jednáním, při kterém však není přítomen obžalovaný. Jde totiž o otázku: kdo je tento Ježíš? Uzdravený se stává Ježíšovým svědkem. Opět se dostáváme do situace, ve které se nacházeli křesťané v židovském prostředí. Stále znovu museli před Židy, zvláště před židovskými úřady, vydávat svědectví o své víře v Ježíše. Uzdravený slepec je symbolem křesťana, který se teprve skrze víru v Ježíše stal „vidoucím“. V určitém smyslu však zastupuje, jako každý věřící, i svého tělesně nepřítomného Pána. Způsob, jakým je výslech veden, dává vytušit, jakými argumenty a prostředky se každá strana snažila získat přívržence, popř. zabránit lidem přejít ke skupině protivníků.

Celá záležitost je zde věcí odborníků v teologii, farizeů, protože k uzdravení došlo v sobotu. Po několika otázkách, které jsou adresovány uzdravenému, dospívají někteří rychle k úsudku: „Ten člověk není od Boha, protože nezachovává sobotu.“ Ale proč ho tedy byl schopen uzdravit – namítají druzí! Copak by Bůh mohl být s hříšníkem, který porušuje sobotu? Také uzdravený později argumentuje: „Víme, že hříšníky Bůh nevyslyší, ale slyší toho, kdo je zbožný a plní jeho vůli“. Člověka, který ho uzdravil, nazývá prorokem.

Židé však tomu nechtěli věřit, že byl slepýa zavolali rodiče...a zeptali se jich: „Je to váš syn, o kterém vy říkáte, že se narodil slepý? Jak to, že teď vidí...odpověděli: „Víme, že je to náš syn a že se narodil slepý. Ale jak to přijde, že teď vidí, to nevíme, a kdo mu otevřel oči, to my nevíme. Zeptejte se jeho. Je dospělý, ať mluví sám za sebe. ...báli se židů. Židé se usnesli, aby každý, kdo Ježíše vyzná jako Mesiáše, byl vyloučen ze synagogy“.

Privolaní rodiče jako by nic nevěděli a ze strachu před následky nechtějí mít s touto záležitostí nic společného. Evangelista uvádí důvod jejich strachu. Okolo roku 90 se židovské autority rozhodly, že vyloučí z židovského náboženského společenství všechny, kdo veřejně vyznají Ježíše jako Mesiáše. Takové vyloučení mohlo mít pro postižené nejen náboženské, ale také sociální důsledky.

Protože výslech rodičů nevedl k žádnému výsledku, dotazují se farizeové znovu uzdraveného. Používají biblickou zaklínací formuli, která je uvedena v knize Jozue (Joz 7,1) a které se používalo, když měl být někdo přinucen mluvit pravdu:

„Vzdej Bohu chválu!“ My víme, že žen člověk je hříšník. “ On odpověděl: „Zda je hříšník, to nevím, ale vím, jedno: že jsem byl slepý, a teď vidím. “ “Už jsem vám to řekl, ale jako byste to neslyšeli. ... Chcete se snad i vy stát jeho učedníky? Osopili se na něj: „Ty jsi jeho učedník: My jsme učedníci Mojžíšovi. My víme, že k Mojžíšovi mluvil Bůh, o tomhle však nevíme, odkud je ... Odpověděl: „to je skutečně divné, že nevíte, odkud je – a otevřel mi oči. Víme, že hříšníky Bůh nevyslyší, ale slyší toho, kdo je zbožný a plní jeho vůli. ... Kdyby tento člověk nebyl od Boha, nic by nedokázal.“

Tento druhý výslech je plný emocí. Proti konkrétní skutečnosti – uzdravenému člověku – se stavějí teologické názory spojené s předsudky, domýšlivostí a neschopností otevřít se něčemu novému. Prostý, teologicky nevzdělaný žebrák, který byl dříve slepý, přivádí svými nekomplikovanými, výstižnými argumentacemi původní sebejistotu teologů do nesnází. Vidíme jejich bezradnost podle stále se opakujících otázek. Když se jich uzdravený zeptá, proč se stále dotazují na jedno a totéž, zda chtějí být také Ježíšovými učedníky, přestávají se ovládat a reagují nadávkami.

Dovolávají se své moudrosti a postavení. Jsou přece Mojžíšovými učedníky. Kdyby však následovali Mojžíše, dovedl by je k Ježíšovi. Jan to připomíná ve svém evangeliu už v 5. kapitole, kde Ježíš na adresu Židů říká: „Kdybyste opravdu uvěřili Mojžíšovi, věřili byste i mně, neboť on psal o mně“.

Odpověď farizeů *nevíme, odkud je* představuje neúmyslné přiznání, že skutečně neznají Ježíšův původ, nevědí, že je od Boha. Jsou slepí vůči Božímu zjevení.

Poslední odpověď uzdraveného je shrnutím dosavadní diskuse, krátkým teologickým ospravedlněním Ježíše, proti kterému nemohou protivníci už nic namítnout, protože používá jejich vlastních argumentů: Bůh vyslyší každého, kdo koná jeho vůli, nikoli však hříšníka. Jestliže Ježíš zázračně slepce uzdravil, potom je Bůh s ním a není hříšným narušitelem soboty.

Řekli mu: „V hříších ses celý narodil – a ty nás chceš poučovat?“ A vyhnali ho.

Protivníci jsou v koncích se svými teologickými argumenty, uchylují se k hanobení a k autoritářským zásahům. Obviní uzdraveného slepce, že je hříšník, a vyženou ho.

Ježíš se dověděl, že ho vyhnali; vyhledal ho a řekl mu: „Věříš v Syna člověka?“ Odpověděl: „A kdo je to, Pane, abych v něho uvěřil?“ Ježíš mu řekl: „Viděls ho: je to ten, kdo s tebou mluví.“ On na to řekl: „Věřím, Pane!“ a padl před ním na kolena.

Jakmile se uzdravený osvědčil jako neohrožený Ježíšův svědek a obhájce, dochází k opětovnému setkání s Ježíšem. Tento muž urazil od prvního setkání dlouhou duchovní cestu, jak to ukazují výpovědi o Ježíšovi. Postupně říká o tom, kdo ho uzdravil: je to „člověk jménem Ježíš“, později „prorok“ a nakonec tvrdí, že Ježíš „plní Boží vůli“, že je „od Boha“. Oči se mu otevíraly stále víc, takže se stal skutečně vidoucím. Jeho kladnou odpověď na Ježíšovu otázku, zda věří v Syna člověka, je třeba chápat jako souhrnné, plnohodnotné vyznání víry.

V závěrečných verších kapitoly se vyměnily role. Slepec se stává vidoucím, a to ve dvojitým smyslu, farizeové se stávají slepými.

Ježíš prohlásil: „Přišel jsem na tento svět soudit: aby ti, kdo nevidí, viděli, a kdo vidí, oslepli.“ Slyšeli to někteří farizeové, kteří byli u něho, a řekli mu: „Jsme snad i my slepí?“ Ježíš jim odpověděl: „Kdybyste byli slepí, neměli byste hřích. Vy však říkáte: Vidíme. Proto váš hřích trvá.“ Tváří v tvář Ježíšovu zjevení se lidé musejí rozhodnout, zda Ježíšovi umožní, aby jim „otevřel oči“, to znamená, zda ho s vírou přijmou jako „světlo života“, nebo zda chtějí setrvat ve slepotě a temnotě nevíry. K tříbení dochází vždy tam, kde se lidé setkávají s Ježíšem a jeho slovem. Není to ovšem Ježíš, kdo soudí člověka, nýbrž člověk soudí sám sebe svým rozhodnutím.

Příběh o uzdravení slepého od narození v 9. kapitole Janova evangelia je klasickým příkladem symbolického vyjadřování o „vidění“ a „víře“, o slepotě a neschopnosti uvěřit. Užívá se zde ustálené formy vyprávění.

Také my víme, že si lidé v určitých situacích poslouží odpovídajícím způsobem vyjadřování. Kdo třeba srovnává úmrtní oznámení, zjistí, že jsou většinou podobná, ačkoli se v jednotlivostech liší. Charakter takových projevů souvisí se situací, ve které se ho užívá. Mluví se proto někdy o „postavení v životě“ nebo „zasazení do života.“

Ustálený způsob vyjadřování byl běžný u mnoha autorů Starého i Nového zákona. Pro výklad z toho vyplývá, že autoři nechtěli sestavit přesný protokol o dané události. Autor použil určité formy vyprávění, aby tak vyjádřil pravdu, kterou chtěl lidem zvěstovat.

První křesťané používali této formy při křestní katechezi. Také při výměně názorů se s Židy v synagoze. Na mnoha místech v Janově evangeliu vystupují Židé jako ti, kdo Ježíšovi nerozumí, kdo mu chystají nepříjemnosti, odporují mu, pronásledují ho, chtějí ho kamenovat a připravují jeho odstranění. Čteme o tom v kapitole 1., 5., 7., 8., 10., 18. a 19. Existuje však také několik zmínek o tom, že kvůli Ježíšovi vznikaly „roztržky mezi lidem“ a „že celý svět se vydal za ním“. Upozorňuje nás to na velmi důležitou skutečnost. Pojmeme „Židů“ nemůže být míněn celý židovský národ, ale jen vrstva židovských vůdců. Na mnoha místech vyplývá z kontextu, že pojem „Židů“ označuje farizeje či židovské autority. Ti jsou v Janově evangeliu Ježíšovými protivníky. Jsou to obvykle lidé, kteří mají mocenské postavení. Zároveň čteme na několika místech Janova evangelia, že pronásledováním ze strany „Židů“, trpí nejen Ježíš, ale také jeho přívrženci – někteří se neodvažují přiznat k Ježíšovi na veřejnosti či přidat se k němu „ze strachu před Židy“. Poměry z doby, kdy vznikalo Janovo evangelium, se promítají v čase nazpět – do doby Ježíšova života.

Vedle „Židů“ se v Janově evangeliu objevuje jako protivník Ježíšův a jeho učedníků také „svět“. Za ním se skrývá „vládce tohoto světa“ jako skutečný strůjce nepřátelství.

Jak vysvětlit toto převážně negativní posuzování Židů v Janově evangeliu? Vedle teologických důvodů jsou zde i důvody historické. Musíme připomenout, že Janovo evangelium vznikalo ve letech 90 až 100 po Kristu. Svědčí proto spíš o době svého vzniku než o historických poměrech Ježíšovy doby.

Z židovských skupin Ježíšovy doby se po dobytí Jeruzaléma a zničení chrámu v roce 70 po Kristu zachovala jen strana farizeů. Pod jejich vlivem se židovstvo začalo po roce 70 znovu dávat dohromady a hledat novou totožnost, která měla svůj základ a jádro v Mojžíšově zákoně a

„tradicích otců“. Křesťanské obce tedy stály proti posilněnému, poměrně jednotnému židovstvu pod vedením farizeů. Mezi těmito dvěma skupinami docházelo stále častěji k teologickým sporům. Pro židovstvo nešlo v tomto sporu o nic menšího než o základy víry, neboť křesťané si chtěli nárokovat výlučně pro sebe podstatné prvky židovského dědictví: víru v jednoho Boha, Zákon s jeho zaslíbeními a mesiánská očekávání. S židovskou tradicí byl nesmiřitelný především Ježíšův požadavek, podle kterého On jediný může zjevovat s konečnou platností Boha a je jediným zplnomocněným učitelem.

Židovská strana nevedla spor pouze pomocí teologických argumentů. Janovo evangelium ukazuje, že tam, kde mělo židovstvo mocenské prostředky, byly křesťanské obce vystaveny pronásledování a útlaku. Jsou zde zmínky o vyloučení ze synagogy. Právě v 9. kapitole při uzdravení slepého od narození se rodiče báli Židů, „neboť Židé se již usnesli, aby ten, kdo Ježíše vyzná jako Mesiáše, byl vyloučen ze synagogy.“ Oběma stranám šlo o přežití. Židé se opírali o Mojžíšovu autoritu. Popírat toto jejich postavení bylo jedním z nejostřejších útoků na základy židovství.

Janovo evangelium však nevede žádnou „protižidovskou polemiku“. Jde v něm o teologický spor. Jestliže se chceme vyhnout zbytečným nedorozuměním, bylo by vhodné a zároveň výstižnější mluvit namísto o „Židech“ o „protivnících“.

Ježíšův vztah, popř. vztah Janovy obce, k židovství není však líčen pouze negativně. Ježíšova odpověď Samaritánce ve čtvrté kapitole (4, 22) – „Vy uctíváte, co neznáte; my uctíváme, co známe, neboť spása je ze Židů“ – svědčí o pozitivním postoji. Na mnoha místech je také řeč o „Židech“, kteří uvěřili v Ježíše, např. v osmé kapitole (8, 31): „Ježíš řekl Židům, kteří mu uvěřili: „Zůstanete-li v mém slovu, jste opravdu mými učedníky – nebo v jedenácté kapitole (11, 45): „Mnozí z Židů, kteří přišli k Marii a viděli, co Ježíš učinil, uvěřili v něho.“

Výraz „slepý od narození“ znázorňuje člověka, jehož slepota vyplývá z jeho přirozenosti. Co chce Jan říci? Asi toto: my všichni jsme od přirozenosti slepí – do té doby, než uvěříme v Ježíše. Evangelista převzal tento motiv uzdravení slepého ze staré tradice. Sestavil příběh, aby symbolicky znázornil své myšlenky: „Ježíš je světlo světa; přišel na tento svět, aby soudil – aby ti, kdo nevidí, prohlédli a ti, kdo vidí, se stali slepými.“ Celé vyprávění slouží jeho zvěsti. Jde o vyjádření historické události hlásáním. Historický základ nemůže být popřen. Jan nazývá Ježíšovy zázraky znamením. Jsou znamením přítomnosti a působení Mesiáše.

Zde se může vynořit otázka: Jak se stát vidoucím? Obrátíme svou pozornost k 17. verši: „Znovu se tedy zeptali toho slepého: Co ty o něm říkáš, když ti otevřel oči?“ Otázka uzdravenému, který byl slepý od narození, se stává podnětem k otázce o Kristu, jak to ukazuje další rozhovor s farizeji a Ježíšův dialog s uzdraveným. Jde o otázku, odkud Ježíš je. Uzdravený mluví nejprve o Ježíšovi jako o proroku. Když se ho Ježíš táže – „věříš v Syna člověka?“ – uzdravený se ptá – „a kdo je to, pane, abych v něho uvěřil?“ – Ježíš odpovídá: „Viděls ho: je to ten, kdo s tebou mluví.“ A uzdravený řekne: „Věřím, Pane“. V tomto vyznání dosahuje Janova zpráva svého vrcholu a cíle. K uzdravení dochází vždy v souvislosti s vírou uzdraveného nebo jeho průvodců, ve spojení s jeho otevřeností vůči Ježíšovu poslání. Lidé slepí od narození nejsou fyzicky nevidoucí, ale ti kteří neuvěřili v Ježíše.

Zázraky sice vzbuzují víru, ale nikoho nenutí. Farizeové zůstávají duchovně slepí. Zázrak nemůže víru vynutit. Předpokládá sice víru, nikoli však nějakou všeobecnou víru, ale víru, že v Ježíšovi přišlo na tento svět Boží království a Ježíš je svými zázraky potvrzuje a zvěstuje. Lze říci, že Ježíšovy zázraky mají charakter pozvání k rozhodnutí. Totéž platí dodnes.

Proto se snad dnes můžeme tázat:

Je pro nás víra světlem nebo souborem povinností, které nám nedají spát? Vnímáme s její pomocí správněji a zřetelněji přírodu, dějiny, druhé lidi, sami sebe?

Kristus byl poslán dovršit dílo spásy. Patří k tomu také osvícení člověka. Nejde však o světlo rozumu. Jestliže se Kristus prohlašuje za světlo světa, dává tak najevo, že se v něm naplňují starozákonní zaslíbení o osvícení těch, kdo bydlí v temnotách.

Křest je svátostí, která otevírá člověka světlu zjevujícího se Boha. Je proto některými Otcí nazýván osvícením. Např. Klement Alexandrijský píše: „Křtem jsme osvíceni... Křest se nazývá osvícením, jehož prostřednictvím spatříme svaté a spásonosné světlo, to znamená, že budeme vidět Boha.“

Můžeme se také tázat:

Považujeme se spontánně za vidoucí? Kdo z nás pomyslí na nebezpečí zaslepenosti hříchem, kterou předpokládáme u farizeů? Milost víry se může stát soudem, jestliže člověk ztratí v poutech hříchu schopnost rozhodovat se pro dobro, tedy pro Boha. Tato milost zavazuje ke neustálé otevřenosti vůči Pánu. Nejsme slepí vůči Boží prozřetelnosti, vůči znamením Boží lásky v našem životě, vůči druhým lidem?

V církvi byli a stále jsou lidé, kteří se ve své zaslepenosti domnívají, že musí vylepšovat Ježíšovo dílo. Jedni vytvářejí gheto, odsuzují vše cizí a údajně bojují za evangelium. Druzí se přizpůsobují současnému světu natolik, že se stávají slepými pro podstatu Ježíšovy zvěsti. Jednostranné zaměření na společenství mezi lidmi přehlíží nezbytné spojení jednotlivce s Bohem, spojení, které je třeba stále oživovat modlitbou v tichu.

A nakonec se můžeme ještě tázat, jak tomu je s naším vztahem k utrpení. Napadá nás spontánně v případě nějakého trápení, které nás postihne: Copak jsem si něco takového zasloužil? Musím vidět takovou situaci pouze negativně? Nemůže se také v utrpení projevit Bůh, který dokáže vést k cíli – na vyšší stupeň víry, důvěry a poznání?